

Безумовно, поданий конституційний проект з сучасних позицій мав цілу низку недоліків, наприклад, не визначено чіткої різниці між поняттями «громадянин України» і «українець», а може взагалі автори не бачили відмінності цих понять.

В проекті відсутні буд-які гарантії соціально-економічних прав і свобод, зокрема, таких найважливіших, як право на працю, відпочинок, матеріальне забезпечення старості. Дивною з погляду сьогодення виглядає стаття про шлюб. І зовсім не зрозумілим є розділ, присвячений військовим силам, у якому передбачалося, що незалежна державна не буде мати постійного війська. Який за змістом суперечить ст. 66 яка оголошувала президента головнокомандуючим війська та флоту держави.

Підсумовуючи сказане хочеться нагадати, що конституційний проект УНР на початку ХХ століття репрезентував малочисельну течію в українській суспільно-політичній думці – національно-державницьку, яка на той час знаходилася в стадії становлення і пропагував відмінний шлях вирішення українського питання. Значна частина положень конституції містить досить передові ідей і не втратила актуальності і донині, випередивши своїм баченням майбутнього інші політичні сили України й заклавши ідейну основу для проголошення соборної незалежної держави.

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ЗАКАРПАТТЯ ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ 1920 Р.

Володимир Дмитрович Гончаренко

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, академік Національної академії правових наук України (м. Харків)

У 1918 р. в історії українського державотворення відбулася знаменна подія. Після розпаду Австро-Угорської імперії в листопаді 1918 р. на західноукраїнських землях була утворена Західно-українська Народна Республіка (ЗУНР). До складу ЗУНР входили Східна Галичина, Північна Буковина та Закарпаття. Однак у січні 1919 р. західна частина Закарпаття, а у квітні цього ж року й інша його частина були приєднані до Чехословацької республіки, державна самостійність якої була проголошена 28 жовтня 1918 р. Приєднання Закарпаття до Чехословаччини було у травні 1919 р. юридично підтверджено Паризькою мирною конференцією [1, с. 152]. Статтями 10–13 Сен-Жерменського договору від 10 вересня 1919 р. було визнано правовий статус Закарпаття у складі Чехословацької республіки. У подальшому правовий статус Закарпаття, яке отримало офіційну назву «Підкарпатська Русь», був визначений у Конституції Чехословаччини, прийнятої 29 лютого 1920 р.

В якості складових частин до Конституції входили: Загальний вступ, Вступний закон до Конституційної хартії Чехословацької республіки, Конституційна хартія Чехословацької республіки, Закон про принципи прав мов Чехословацької республіки [2, с. 68–93]. Конституційна хартія була основною складовою Конституції. Вона поділялась на 134 параграфів.

В сучасній юридичній літературі обґрунтовано висновок про те, що Конституція Чехословаччини 1920 р. була однією з

демократичних конституцій тогочасної Європи [3, с. 403; 4, с. 12]. Цьому не в останню чергу сприяло те, що розробники Конституції Чехословаччини 1920 р. мали можливість користуватися текстами конституцій багатьох країн світу, які їх мали. Це були країни як з монархічної, так і республіканської формою правління [5, 6]. Так, В.Н. Дурденевський, наприклад, зазначав, що Конституція Чехословаччини «з чисто юридичної точки зору ... розроблена під сильним впливом, з одного боку, французьких зразків зі звичайними для демократичних конституцій розподілом влади, двопалатним народним представництвом, правами громадян; з іншого боку – під впливом німецької конституції з її формальним парламентаризмом, широкою організацією референдуму, визнанням міжнародно-правових норм частиною конституції» [7, с. 43].

Дійсно демократичним за своїм змістом був вже § 1 Конституційної хартії, в якому наголошувалось: «§ 1) Вся влада в Чехословацькій республіці повністю виходить від народу. 2) Конституційна хартія визначає ті органи, за допомогою яких суверенний народ видає для себе закони, виконує їх і творить суд. Точно також вона встановлює ті межі, за які ці органи не повинні виходити, щоб не порушувати забезпечених конституцією громадянських свобод» [2, с.70]. У зв'язку з цим слід зазначити, що на момент прийняття Конституції Чехословаччини низка країн світу також мали конституції, котрі містили положення про суверенітет народу, та його монопольне право на владу в країні. Так, Конституція США 1787 р. розпочиналася з преамбули наступного змісту: «Ми народ Сполучених Штатів, в цілях утворення досконалішого союзу, встановлення правосуддя, забезпечення внутрішнього спокою, вжиття заходів щодо спільної оборони, піднесення загального добробуту і забезпечення нам самим і нашому потомству благ свободи, видаємо цю Конституцію для Сполучених Штатів Америки» [2, с.13]. В статті 31 Конституції Румунії 1866 р. визначалося, що «вся державна влада виходить від народу» [5, с. 429]. Конституція визначала Чехословацьку державу як демократичну республіку з обраним президентом начолі (§ 2).

Особливий інтерес з точки зору дослідження історії українського державотворення у ХХ столітті становить зміст § 3 Конституції, який наголошував, що «територія Чехословацької республіки становить єдине і неподільне ціле», однак зазначав, що «неподільну частину цього цілого утворює автономна територія Підкарпатської Русі ... і яка буде наділена найширшою автономією, яка сумісна з єдністю Чехословацької республіки» [2, с. 70]. Параграф 3 Конституції містив низку положень, якими визначались окремі складові автономного статусу Підкарпатської України. Так, нормативно встановлювалось, що територія Підкарпатської України мала свій сейм. Він наділявся правом здійснювати законодавчу владу, зокрема, в справах, які стосувалися мови, освіти, релігії, а також в питаннях місцевого самоврядування. Підкарпатська Русь мала право представлятися в Національних зборах Чехословацької республіки відповідним числом депутатів (сенаторів), визначеним в Чехословаччині виборчим законодавством. Конституцією передбачалась посада губернатора, як керівника Підкарпатської Русі, який призначався президентом республіки і був відповідальним також перед сеймом Підкарпатської Русі. Можна вважати розумною з точки зору ефективного управління краєм норму Конституції, згідно якої чиновники Підкарпатської Русі мали рекрутуватися «по можливості серед населення згаданої території» [2, с. 70].

В основу побудови центральних державних органів Чехословацької республіки була покладена теорія розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову, на якій в той час базувалися конституції багатьох держав світі. Відповідно до Конституції Чехословаччини законодавча влада в країні належала двопалатному парламенту – Національним зборам, які склалися з палати депутатів і сенату. Палата депутатів складалася з 300 членів палати, які обиралися строком на 6 років. Сенат складався зі 150 членів, які обиралися на 7 років. Депутати і сенатори обиралися на основі загального, рівного, прямого, таємного і пропорціонального виборчого права, що є ще одним свідченням демократичного характеру Конституції. Конституція містила § 54,

відповідно до якого правом здійснювати законодавчу владу в період між засіданнями Національних зборів наділявся його Постійний комітет. Комітет мав право вирішувати невідкладні питання, у тому числі і шляхом прийняття законів. У зв'язку з цим доречно зазначити, що Конституції УРСР 1937 і 1978 рр. передбачали функціонування в період між сесіями Верховної Ради Української РСР Президії Верховної Ради Української РСР, яка багато в чому підміняла нормотворчу діяльність Верховної Ради Української РСР. Виконавча влада поділялася між президентом як главою держави і урядом (радою міністрів). Президент обирався Національними зборами строком на 7 років. Після закінчення першої каденції він міг бути обраним вдруге. Конституція визначала повноваження президента. Він представляв державу у зовнішніх зносинах, мав право укладати міжнародні конвенції, заручившись при цьому згодою парламенту. Президент був головнокомандуючим збройних сил Чехословацької республіки. Він наділявся правом призначати і звільняти міністрів, скликати і розпускати Національні збори, повертати на перегляд схвалені ними закони зі своїми зауваженнями. Президент мав право бути присутнім на засіданнях уряду, вимагати від міністрів письмових доповідей. Президент наділявся Конституцією й деякими іншими повноваженнями, які забезпечували йому належне здійснення функцій глави держави. Судова влада в країні здійснювалась незалежними судами на чолі з Верховним судом. Конституція передбачала функціонування Конституційного суду, призначенням якого було прийняття рішення про відповідність законів Національних зборів Конституції Чехословацької республіки. Звертає на себе увагу відсутність в Конституції розділу про органи місцевого самоврядування.

В дусі демократичних конституцій багатьох країн світу Основний Закон Чехословацької республіки включав дві глави, присвячені забезпеченню прав і свобод людини і громадянина, у тому числі прав національних меншин. Глава 5 Конституції «Права, свободи та обов'язки громадян» складалася з параграфів 106-127. Нормами

цієї глави Конституції громадянам Чехословацької республіки гарантувалась рівність усіх перед законом, незалежно від мови, раси, національності, віросповідання; свобода слова, думки, поглядів та переконань, свобода пересування та вільного вибору місця проживання; недоторканість особи; недоторканість житла; таємниця листування; право петицій. Також громадяни мали право утворювати організації та об'єднання громадян, проводити збори, мітинги. Конституція гарантувала право приватної власності. Нормами глави 6 «Захист національних, релігійних та расових меншин» (§§ 128-134) забезпечувались права зазначених категорій громадян Чехословацької республіки. Так як офіційною мовою в Чехословацькій республіці вважалася чехословацька мова, то, виходячи з багатонаціонального складу населення республіки, необхідно було врегулювати питання мов національних меншин. Конституція гарантувала їм широке використання рідної мови. Достатньо ретельно питання використання мов національних меншин, регламентувались «Законом про принципи права мов в Чехословацькій республіці», який був завершальною частиною Конституції. Забезпечення на конституційному рівні мовної свободи в Чехословацькій республіці заклало підґрунтя для комфортного життя українцям Підкарпатської Русі. Конституція позитивно вплинула на державницьке життя цього краю. Хоча і з запізненням, але все ж таки 22 жовтня 1938 р. Національні збори Чехословаччини ухвалили конституційний закон, відповідно до якого вносилися зміни до Конституції і з'явилися засади створення автономної Підкарпатської Русі.

Література:

1. *Тицик Б. Й.* Західно Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права. – Львів: Тріада плюс, 2004. – 392 с.
2. Конституції буржуазних країн. Конституції буржуазних держав і західних сусідів СРСР. – К.: Видавництво ЦВК «Радянське будівництво і право», 1936. – 384 с.